

СТАНОВИЩЕ

Изготвено от проф. д-р Станислава Йорданова Стоянова, ЮЗУ „Неофит Рилски“, Катедра Психология

за придобиване на научната степен „доктор“ по професионално направление 3.2. Психология

докторант: Веселина Христова Къдрева

тема на дисертационния труд „Морална преценка и емоции: изследвания с помощта на био-показатели“

научен ръководител: проф. д-р Морис Гринберг

Дисертационният труд се опитва да отговори на въпроса в каква степен моралната преценка се повлиява от емоции като се основава на някои био-показатели (кожна проводимост, проследяване на погледа, време за отговор). Моралната преценка повлиява решенията и поведението на хората в различни сфери на живота, което разкрива значимостта на изследваната проблематика.

Във въведението на дисертационния труд докторантката обосновава актуалността и значимостта на темата, като също така изброява модели за моралната преценка, съществуващи в научната литература, според които тя се ръководи или предимно от рационални съждения, или предимно от емоции, или в еднаква степен от взаимодействието на рационални доводи и емоции, както и модели, уточняващи някои условия, при които емоциите или рационалността вземат превес при моралната преценка. Освен това докторантката представя някои провеждани изследвания, които позволяват с помощта на технологиите да се проучи ролята на емоциите при правенето на морална преценка. Въведението също така описва структурата на дисертационния труд.

Следващите раздели от дисертационния труд се отнася до морални дилеми и фактори, които повлияват тяхното разрешаване (наличие или липса на физически контакт, прилагане или не на собствена сила, неизбежност на смъртта, дали нанасянето на вреда е последствие, или е цел, преднамереност или непреднамереност на нанасяна вреда, културни различия, перспектива от първо или трето лице, тип нанасяна вреда – физическа или свързана с нарушаване на социални норми, вида на връзката между участника и потенциалните жертви – родствена или не, дали правещият преценката е страничен наблюдател, или е пряко засегнат и др.). Описват се разнообразни подходи за изследване на предпочитания за разрешаване на морални дилеми, което демонстрира доброто познаване от докторантката на съществуващите научни концепции и възможностите за провеждане на научни изследвания на това явление.

Специално внимание е отделено на ролята на емоциите при моралната преценка, като е разгледана двупроцесната теория за моралната преценка, проследени са предишни изследвания върху емоционалната преработка на стимулите и влиянието на моментното емоционално състояние върху моралната преценка, включително при чуждоезикови стимули при билингви. Представят се и резултати от предишни изследвания на връзката между морална преценка и половата принадлежност, когнитивния контрол, афективната чувствителност, личностови черти (емпатия, психопатия, нарцисизъм). Докторантката демонстрира познаване на научните постижения в изследваната област до момента.

В отделен раздел е обърнато внимание на някои фактори, които повлияват резултати от експерименти, свързани с морална преценка, а именно стилът на изразяване на изследователя, броят на използваните думи, сигурността на участниците, че събитията биха се развили точно по описания от изследователя начин, обичайността и познатостта на нанесената вреда, ефектът на рамката (например, фокус при формулиране на въпрос върху спасяване или върху навреждане), типът задаван въпрос (дихотомен, степени на отговаряне, изказ като условие или забрана и др.). В тази връзка трябва да се отбележи, че не са разгледани всички възможни фактори, които повлияват резултати от експерименти, свързани с морална преценка, тъй като не се коментира например значението на способността за самонаблюдение и вербализиране на своите разсъждения и състояния, а и искреността при отговаряне.

На база на преглед на предишни изследвания върху моралната преценка са планирани серия от три експеримента, които провежда докторантката, за да преодолее някои недостатъци на предишни изследвания и да стигне до ново научно познание. Докторантката изследва влиянието на факторите «наличие на физически контакт при нанасяне на вреда», «неизбежност на смъртта» (в

изказ/перспектива от първо лице и от трето лице), «инструменталност на нанесената вреда» (вредата се нанася преднамерено за спасяване на други застрашени участници в сценария, а не е страничен ефект от други действия, които целят спасяването на останалите) и предварително индуцирани конкретни емоционални състояния (забавление, отвращение, страх и тъга) върху моралната преценка дали и доколко е допустимо да се действа/постъпва по описан в ситуацията с морални дилеми начин. Повлияването на моралната преценка от емоции при четене на морални дилеми се установява чрез регистриране на време на отговор, кожна проводимост и проследяване на погледа.

При първия експеримент със 73 участници и морални дилеми от първо лице са формулирани седем хипотези, че: в ситуации, в които смъртта е причинена с физически контакт, се очаква да има по-силна емоционална реакция в сравнение с дилемите без физически контакт (Хипотеза 1, която се опровергава, обратното се наблюдава); в ситуации, в които смъртта е причинена с физически контакт, се очаква действието да се възприема като по-малко допустимо от морална гледна точка, в сравнение с дилемите без физически контакт (Хипотеза 2, която се потвърждава); моралната преценка при дилемите с физически контакт ще се прави по-бавно в сравнение с дилемите без физически контакт (Хипотеза 3, която се опровергава, не се наблюдават статистически значими различия); ако постигането на по-голяма полза за повече хора изисква да бъде пожертван човек, чиято смърт е неизбежна, независимо дали действието ще бъде извършено или не, то действието се възприема като по-приемливо в сравнение със ситуации, в които същото действие би довело да пожертването на човек, чиято смърт може да бъде избегната (Хипотеза 4, която се потвърждава); очаква се да има по-слаба емоционална реакция при дилеми, в които смъртта на жертвата човек е неизбежна (Хипотеза 5, която се опровергава, обратното се наблюдава); когато смъртта на жертвата човек е с инструменталната цел да бъде използван като средство за спасяване на останалите, действието се приема като по-малко допустимо (Хипотеза 6, която се потвърждава, особено когато смъртта може да бъде избегната); емоционалната реакция е по-силна, когато смъртта е предизвикана с инструментална цел (Хипотеза 7, която се опровергава, не се наблюдават статистически значими различия). Тези седем хипотези, проверени в първия експеримент, можеха да бъдат обобщени в по-малко на брой хипотези, особено когато информацията в тях е логически свързана помежду си, както например можеха да бъдат обединени в една хипотеза хипотези 1, 2 и 3, както и хипотези 4 и 5, а също така хипотези 6 и 7.

При втория експеримент с 40 участници и морални дилеми от трето лице са формулирани пет хипотези, че: когато смъртта е причинена с физически контакт, се очаква да има по-силна емоционална реакция в сравнение със ситуации без физически контакт (Хипотеза 1, която се опровергава, не се установяват статистически значими различия); когато смъртта е причинена с физически контакт, се очаква действието да се възприема като по-малко допустимо от морална гледна точка в сравнение с дилемите без физически контакт (Хипотеза 2, която се потвърждава); преценката при дилемите с физически контакт ще се прави по-бавно в сравнение с тези без физически контакт (Хипотеза 3, която се опровергава, не се установяват статистически значими различия); ако постигането на по-голяма полза за повече хора изисква да бъде пожертван човек, чиято смърт е неизбежна, то нанасянето на вреда се възприема като по-приемливо в сравнение със ситуации, в които същото действие би довело да пожертването на човек, чиято смърт може да бъде избегната (Хипотеза 4, която се потвърждава); очаква се да има по-слаба емоционална реакция при дилеми, в които смъртта на жертвата човек е неизбежна (Хипотеза 5, която се опровергава, не се установяват статистически значими различия).

При третия експеримент с 307 участници и предварително индуцирани емоционални състояния и морални дилеми от първо лице са формулирани пет хипотези, че: забавлението ще доведе до по-голям брой отговори „допустимо“, по-високи оценки за допустимост и по-ниски оценки за вина при дилеми с личен контакт, но не и за тези без физически контакт (Хипотеза 1, която не се потвърждава, всъщност при забавление са по-редки моралните преценки за допустимост, при физически контакт оценките за вина са по-високи); при индуциране на отвращение и страх се очаква засилване на интензитета на негативната реакция при дилемите с личен контакт, което ще

доведе до по-малък брой отговори „допустимо“, по-ниски оценки за допустимост и по-високи оценки за вина, при дилемите с личен контакт, но не и за тези без физически контакт (Хипотези 2 и 3, които се потвърждават частично, няма статистически значими различия при преценката за допустимост, но се потвърждава частта за по-високи оценки за вина при дилемите с личен контакт); при индуциране на тъга се очаква по-малък брой отговори „допустимо“, по-ниски оценки за допустимост и по-ниски оценки за вина (Хипотеза 4, която не се потвърждава, няма статистически значими различия при преценката за допустимост и са по-високи оценките за вина при дилемите с личен контакт); очаква се, че склонността на участниците да си представят определени емоционално натоварени картини от сценариите, ще бъде свързана с преценката, според това дали картините, които си представят, предизвикват позитивни или негативни емоции спрямо утилитарното действие (Хипотеза 5). Докторантката уточнява за петата хипотеза, че ако участниците си представят единия човек, който ще загине, това би предизвикало негативна реакция спрямо утилитарната постъпка и би довело до по-ниски оценки за допустимост, а ако участниците си представят в по-голяма степен петимата, които ще загинат или и петимата, които ще оцелеят, то би било по-вероятно те да дават по-високи оценки за допустимост на утилитарното действие (което се потвърждава).

Считам за неясна, недостатъчно прецизна формулировката на петата хипотеза при третия експеримент. Считам за непрецизна формулировката на две хипотези в едно изречение, без ясно да се разграничи коя част на изречението за коя хипотеза се отнася, както е случаят с Хипотеза 2 и Хипотеза 3 в третия експеримент (виж стр. 109 от дисертационния труд). Препоръчвам докторантката да конкретизира за всяка издигната хипотеза при всеки експеримент дали се потвърждава, или не. Препоръчвам, дори когато няма статистически значимо различие, няма главен ефект на фактор, няма взаимовръзка между променливи, в докторска дисертация да се докладва статистическия коефициент, особено за изводи, касаещи издигнати хипотези (виж например стр. 89-90 от дисертационния труд, където липсва статистическия коефициент, подкрепящ направеното заключение). Препоръчвам докторантката да посочи източници, които е ползвала за съставяне на текста на всяка морална дилема в нейните експерименти. Препоръчвам докторантката да посочи библиографска справка за всички видео материали, свободно достъпни в YOUTUBE, използвани за индуциране на емоции при третия експеримент. Също така на места в текста изказът е неточен и не се разбира какво иска да каже докторантката – например, на стр. 19-20 «Авторите установяват, че по-голям брой от участниците смятат *неличните* дилеми за морално допустими в сравнение с *неличните*». Препоръчвам и цитиране на повече източници на кирилица, а не само 3 от общо 145 литературни източника.

Приемам формулираните от докторантката седем научни приноси на дисертационния труд, които тя е обобщила на методологични, емпирични и теоретични.

Авторефератът на български език съответства на съдържанието на дисертационния труд. Въпреки че в автореферата са посочени само две самостоятелни публикации на докторантката, в нейното CV са посочени повече нейни публикации, които показват, че тя има необходимия брой точки в съответствие с националните минимални изисквания за придобиване на ОНС „доктор“.

Докторската дисертация е посветена на значим научно-изследователски проблем. Налице е съответствие между избраните методики на изследване и поставената цел на дисертационния труд. Докторантката демонстрира добро познаване на изследваната проблематика, умения за статистическа обработка и представяне на резултатите, което ми дава основание за положителна оценка на дисертационния труд, въпреки някои пропуски, посочени в становището. Подкрепям придобиването на ОНС «доктор» от Веселина Къдрева.

Дата: 18.07.2023 г.

Подпис.....
проф. Ст. Стоянова